ALEXANDRU NICULESCU

SEXTIL PUŞCARIU – UN SIMBOL AL DEMNITĂŢII TRANSILVANE

1. Spre deosebire de alţi mari lingvişti români care s-au bucurat, în timpul vieţii şi după moarte, de o egală preţuire, opera lui Sextil Puşcariu a cunoscut o soartă variabilă. Mai întâi admirată şi elogiată, ea a adus autorului prestigiul de a fi ales, la 29 de ani, membru corespondent al Academiei Române, în 1906, membru titular activ, în 1914, la 37 de ani, membru al Consiliului Internaţional Permanent al Lingviştilor (CIPL), apoi membru al Academiei Saxone de Ştiinţe, în 1936, la 59 de ani, şi, în sfârşit, membru al Academiei Prusiene de Ştiinţe din Berlin (al doilea român după Dimitrie Cantemir), în 1939, la 62 de ani. În acelaşi timp, unele dintre ideile lui Sextil Puşcariu erau contestate, la Bucureşti, de lingvişti din şcoala lui O. Densusianu şi I.-A. Candrea, iar, mai târziu, opera sa a fost nu o dată trecută sub tăcere sau ignorată, în cursul primelor două decenii de la moartea eminentului lingvist clujean. Puţini cercetători ai limbii române au avut atunci *curajul* de a se referi la opera lui! Printre aceştia trebuie menţionaţi Dimitrie Macrea (încă din 1956!), Romulus Todoran şi, în sfârşit, Emil Petrovici. Ei erau unii dintre elevii şi colaboratorii lui Sextil Puşcariu, cei cărora maestrul le adresa, de dincolo de viaţă, la sfârşitul volumului *Limba română,* II. *Rostirea,* p. 420 (ed. Lia Puşcariu, prefaţă de Emil Petrovici, Bucureşti, 1959), următoarele cuvinte: „Am închinat acest volum elevilor mei. Toată viaţa m-am străduit ca lor să le dau ceea ce am putut face mai bun şi ceea ce puteam să-i învăţ mai mult. Acum, când nu mai sunt în stare să mă ţin la curent cu cărţile ce apar şi să mă împrospătez cu ele, cel mai cuminte lucru ce-l pot face este să-mi iau rămas bun de la cercetările ce m-au pasionat atât de mult în viaţă. Astfel am mângâierea că elevii mei vor putea profita de ceea ce le mai pot da: o pildă că, chiar renunţând, omul poate fi încă folositor”.

2. Ceilalţi colaboratori, foarte probabil, loviţi şi ei de evenimente, sufereau în tăcere. A fost cazul lui Th. Capidan, care lucra, la Bucureşti, la Institutul de Lingvistică (unde se „strămutaseră” lucrările la *Dicţionarul limbii române*), alături de Lia Puşcariu şi de D. Marmeliuc (Bucovina); a fost cazul lui G. Giuglea, rămas la Cluj, al lui C. Lacea, locuind, pare-mi-se, la Braşov, al lui Silviu Dragomir şi al altora. „*Mort păstorul, risipită-i turma”* se spune, undeva, în Biblie. *Muzeul Limbii Române, „Dacoromania”,* creaţiile lui Sextil Puşcariu (încă din 1920), erau desfiinţate. Peste lingvistica şi istoria României, studiate şi profesate în Cluj, se aşternea oprobriul comunist.

DACOROMANIA, serie nouă, III–IV, 1998–1999, Cluj-Napoca, p. 187-190

3. Avem, astăzi, posibilitatea de a examina, în deplină libertate, opera lui Sextil Puşcariu. În ceea ce ne priveşte, am avut de mai multe ori prilejul de a evoca însemnătatea ei: ultima oară, într-un valoros colocviu organizat de Muzeul Judeţean Braşov, la 100 de ani de la naşterea lui, dar şi în scrieri din ţară sau din exil, din străinătate, privind personalitatea sa ştiinţifică. Sextil Puşcariu a fost, multă vreme, *un simbol* al demnităţii româneşti nesupuse de comunism – şi astfel ne explicăm acele „*Cahiers Sextil Puşcariu"* care apăreau în Occident (mai întâi, apoi în Statele Unite ale Americii) sub îngrijirea lui Alphonse Juilland. Să nu uităm că Sextil Puşcariu, deşi persecutat politic (D. Macrea relata [oral!] faptul că numai împrejurarea că Puşcariu era paralizat l-a salvat de la închisoare!), *nu a vrut niciodată să părăsească ţara.* Invitat, în ianuarie 1948, de către familia regală (din Bran) să fie inclus printre persoanele din suită care urmau a primi aprobarea de a părăsi România împreună cu Regele Mihai şi cu Regina Elena, Sextil Puşcariu a refuzat… Sextil Puşcariu se identificase cu oamenii şi cu pământul românesc, atât în vreme de bine, cât şi în vreme de furtună… Acesta a fost – şi a rămas până astăzi – spiritul familiei Puşcariu.

4. Sextil Puşcariu este singurul mare lingvist român care *nu* a fost generat de profesori români. Elev, la Leipzig, al lui Gustav Weigand, cu care şi-a trecut doctoratul (după doi ani de specializare la Paris (1899 – 1901), cu Gaston Paris şi A. Thomas), el intră în contact cu W. Meyer-Lübke, sub îndrumarea căruia devine *„Privat-Dozent",* începându-şi, astfel, cariera universitară. Trebuie subliniat faptul că acest tânăr român, fiu al unei familii de aprigi luptători pentru unitatea şi independenţa poporului român din Austro-Ungaria, ar fi putut fi destinat să nu ajungă profesor în România. W. Meyer-Lübke însuşi îi oferă o catedră la Fribourg (Elveţia), pe care tânărul docent român o refuză pentru a nu fi obligat să facă o profesiune de credinţă diferită de a poporului său. Chiar mai târziu, pe când era profesor la Cernăuţi, i se deschide posibilitatea de a trece la Universitatea din Viena, ceea ce, de asemenea, refuză, pentru că nu i s-ar fi permis să-şi ţină cursurile în limba română. În aceste împrejurări, Sextil Puşcariu a avut şansa de a fi, după o perioadă cernăuţeană (profesor de limba şi literatura română la Universitatea din Cernăuţi, 1906 – 1918), primul rector al Universităţii „Daciei Superioare" din Cluj, după marele act al Unirii din 1918 – în cel mai naţional sens al acestei înalte funcţii.

5. Prin opera sa ştiinţifică, Sextil Puşcariu se distinge, în lingvistica românească, prin orizontul deschis cercetărilor. Spre deosebire de alţi lingvişti închişi în cercul specialităţii, autorul *Limbii române* a ştiut să privească obiectul studiilor sale dintr-un unghi larg, dincolo de frontierele severe ale specialităţii stricte. El a unit lingvistica, istoria şi sociologia, chiar şi literatura, într-o cercetare complexă. Pe lângă apelul permanent la rezultatele altor discipline, Sextil Puşcariu înţelegea „să dezvolte dragostea de ştiinţă în toate păturile sociale". În acest sens, a creat *Muzeul Limbii Române*, care, pe lângă „strângerea şi prelucrarea ştiinţifică a materialului lexicografic al limbii din toate timpurile şi din toate regiunile locuite

de români", avea şi sarcina de „a deştepta interesul obştesc pentru studiul şi cultivarea limbii române" (DR I, 1920 – 1921, p. 3). Sextil Puşcariu a crezut, pe urmele marilor săi înaintaşi din Şcoala Ardeleană, în „datoria (pe care o avea) de împlinit, cea de popularizare a ştiinței" (*ibidem*, p. 2). În jurul *Muzeului* se grupează colaboratorii şi elevii săi: V. Bogrea, Th. Capidan, N. Drăganu, C. Diculescu, C. Lacea, G. Giuglea, T. A. Naum, Al. Procopovici, Sever Pop, E. Petrovici, Şt. Paşca, Şt. Bezdechi, D. Macrea, R. Todoran, L. Onu şi, alături de ei, G. D. Serra, Yves Auger, H. Jacquier, Kristof György, Bitay Árpád, romanişti şi specialişti în limba română care au constituit „şcoala de la Cluj". Alături de aceştia trebuie să menționăm pe E. Gamillscheg, Carlo Tagliavini şi pe Alf Lombard. „Şcoala de la Cluj" era, atunci, un centru lingvistic internațional.

6. În opera lui Sextil Puşcariu apar, aprofundat sau sumar, idei şi sugestii care, ştiut sau neştiut, constituie originea unora dintre tezele lingvisticii româneşti şi romanice de mai târziu. Nu este nevoie să mai menționăm, aici, lucrările inspirate de Sextil Puşcariu însuşi, precum cercetările statistice asupra lexicului (latin şi nonlatin, şi, mai ales, slav) al limbii române, cercetările de dialectologie (mai ales transilvăneană), cele de bilingvism româno-maghiar şi româno-german sau cercetările asupra romanității sud-dunărene, pe care le-au continuat, ulterior, lingviştii clujeni, elevi ai maestrului. Dar, în primul rând, la Louvain, nu fără durerea exilului în suflet, Sever Pop. Pe lângă acestea, apar însă, în opera lui Sextil Puşcariu, şi intuiții pe care le putem considera astăzi dezvoltate în cercetări demonstrate. Acesta este, bunăoară, cazul considerării limbii române în termenii opoziției dintre limbi „gramaticalizate" şi limbi „puțin normalizate": „în amănunt, limba română este puțin normalizată, dar, în tendințele ei generale, ea este pretutindeni, aceeaşi" (LR, I, 2, p. 369). Se poate recunoaşte în asemenea termeni, ideea pe care Alf Lombard a promovat-o la Congresul de Studii Romanice de la Firenze (1965), privind faptul că româna este *la lingua letteraria romanza meno fissata (Atti dell'VIII Congresso di studi romanzi),* p. 283-286. În acelaşi mod, Sextil Puşcariu, cel care a enunțat ideea *re-romanizării* limbii române (vechi), a aplicat, de fapt, la limba noastră un concept utilizat în lingvistica romanică, îndeosebi pentru spaniolă şi franceză. Tot el a vorbit întâia oară, în termeni lingvistici, de re-încadrarea românei în „spiritualitatea romanică", în urma „îndepărtării" de „cultura ce ne venea din Bizanț" (LR, I, 2, p. 415). Sextil Puşcariu a sugerat astfel ideea unei *duble* romanități româneşti: una, originară şi continuă, a limbii conservate printr-o *language loyalty* de secole, iar cealaltă, începând din sec. al XVIII-lea, printr-un act de aderență conştientă, târzie, la cultura Occidentului romanic: un act de *culture loyalty*[*]. Sextil Puşcariu considera astfel „neologismul latin şi romanic românesc" „o problemă lingvistică şi culturală" (LR, I, 2, p. 375).

7. Opera lui Sextil Puşcariu a introdus în lingvistica românească concepte ale teoriilor lui W. Meyer-Lübke (mai ales în definirea, comparativă, a latinei care a

[*] Am examinat aceşti doi termeni importanți în evoluția unei limbi, în *Outline History of the Romanian Language,* Padova, Ed. Unipress, 1990, p. 191-205.

stat la baza limbii române), tot astfel cum a pus în circulație largă ideile lui Matteo Bartoli, privind poziția izolată şi periferică a României. În cercetarea dialectologică, Sextil Puşcariu a introdus raționamentele lui Jules Gilliéron, dar în versiunea riguroasă a lui K. Jaberg sau J. Jud, iar în examinarea istorică a limbii române s-a folosit de cercetările lui C. Patsch şi F. Altheim. Este interesant de urmărit modul prin care a ştiut Sextil Puşcariu să utilizeze rezultatele cercetărilor româneşti: în istorie, a valorificat rezultatele la care ajunsese arheologia prin Vasile Pârvan, tot astfel cum, în sociologia geografică şi folclorică, îi urmează pe S. Mehedinți şi R. Vuia. Putem menționa, aici, frecventa consultare a unor mai tineri sau mai în vârstă cercetători, lingvişti şi istorici. Respectul față de părerile şi rezultatele lor a făcut ca Sextil Puşcariu să utilizeze lucrările lui O. Densusianu, I.-A. Candrea, C. C. Giurescu, N. Drăganu, I. Şiadbei, precum şi pe cele ale lui Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur. În opera lui Sextil Puşcariu sunt încorporate, bineînțeles, rezultatele la care ajunseseră elevii şi colaboratorii săi apropiați.

În acest vast ansamblu de cercetări trebuie aşezate lucrările lui Sextil Puşcariu, cel care a ştiut să le cuprindă şi să le valorifice. Sextil Puşcariu a fost „şef de şcoală" lingvistică, un „maestru" care a deschis căi noi în romanistica românească.

În acelaşi timp, Sextil Puşcariu se înscrie, în cultura noastră, drept *ultimul mare latinist* descins din Şcoala Ardeleană, apărător al idealurilor ei naționale. Iată de ce, mai presus de toate, Sextil Puşcariu trebuie considerat un *simbol* al demnității româneşti din Transilvania.

Ca el ar fi trebuit, *atunci,* să fi fost noi toți…

Università degli Studi
Istituto di Filologia Romanza
Udine, Via Mazzini, 3
Italia